

Улусчу контроль боттанылгада

Дээштиг хыналданың түңнели

«Чымчак алдым» — дүк мал ажылынын база бир унелиг дүжүдү. Ону чогуур хуузаарында, чидиргич чок ажаал алдырнык демисел Чөөн-Хемчик районуң «Сүт-Хал» совхозунда үргүлчүл турар.

Партия-курне контролонга дузаалар бөлүктөр, пост-дулар бүгү кыргызда пункттарында ажылдык чорудулашкан хамарыштыр хыналдаларын чоруткан. Оон түңнелерин ажал-агылда парткомунуң бюросу биле партия-курне контролонга дузаалар кол бөлүктүн хуралына чугаалашкан.

Чед кыргызда пункттарында электри күжү-биле ажаллаар 108 хамчыг агрегаттар ажаллап турар. Пункт бүрүз кыргыздар-биле болгаш өскө-даа ажаллаачылар-биле хандырткан. Кыргыздын темп-ин дүргөдөй, шынарын экинчилер дээш хой кыргызчаларнын чарымын организастаан бис. Пункт-тарын белеткенин, кыргызчалар-биле ажалдык та-лазы-биле чамдык пункттарда экинчилер бар.

Хой кыргызчалар мергесжилди, ажалдык кызым-кай кыргызчалар кой.

Моон-биле кадым эээр малдык кыргызчаларын органи-засты эрттирер, дүктүн чидирин болдурбас, шынарын экинчилер дээш демисел пункт бүрүзүлө багый тур-густуушканын хыналдалар илереткен. Чамдык, малгыш Кара-Чыраакын Хөл-Өжүндө, Бора-Тайганын Шатта болгаш Хөлүктүгүлде кыргызда пункттарында агре-гаттар долу күжү-биле ажаллааган турар. Оон хара-зы-биле кыргызчалар анаа эвээш келип, чамдык хү-нерде график үстү бээр турган. Ыңчангаш кыргызла-нын темпиз оожум чоруп турар. Совхозтун кыргызла чогуур 28.000 ажыг хоюнун 35,3 хуузу кыргызтыгын. Пунктга күш-ажалдын организастыгын тон багый тур-гускан Алаң-Мадыр салбыра (эргелекчизин иш С. Монге-Назын) хой кыргыздык дика озолдашкы-ла. Кара-Чыраа салбырын Аалым-Хову-Аксинда, Ишкенин Аалым-Шөлдө пункттарынын кавалары май 20-ге чедир бузук, агрегаттары белен эвес тургу-лаан.

Кайы-даа пункттарда дүктү чидиргич кыргыз, чу-гула болгаш унелиг продукцияга когаралды болдуруп турар. Харымсага чок кыргызчаларның буруузу-биле чамдык хойлар дүгү четче кыргызтыгын баар турган. Кыргызтыгын дүктү автомашинга чүдүргөш, ону бел-еткектер конторазына хуузаар кижилерин оон-биле кады чорутпайн баар чоруктар турган. Ишкениде дүк дензини шын ажаллап тура-ла, дүктү шын эвес ден-зилеп турар.

Агрегаттарын электрлиг хачыларын кыргызчы-ларын эки өөртөпкенин уламандан дүктүн шынарын баксырап, дүктү хандыктей кезер, дүктүн кестинген орнун хачы-биле катан-катан кескеш, малдык кестин багылаар чоруктар пункттарда бар. Хачы кестин чидир шалымштар 10 ажыг кет херегелеттин турда, совхоз директоры Чалаанкын «Сельхозтехника» кат-тыжымшыкындан экинчилерин организастаган тур-рар.

Парткомунуң бюросу биле партия-курне контролонга дузаалар бөлүк хыналдаларын түңнелин пункттар ажаллаачыларын хуралдарына кирип, кыргызда чорудулашкан четкестерин чайдандыр талазы-биле организастыг ажылдык чоруткан. Сөөлгү үеде кыргызда чорудулаш дүргөдөй болгаш шынар тала-зы-биле экинчилер.

Социалист чарыш кыргызчалар ортузулда калбар-ган. Чарыштын түңнелин беш хонуктап ундурп, мур-накчы кыргызчаларын илердерин организастаан. 5 пунктда ажаллаачыларын чеменилгезин столова-лары ажиткан. Көсү агитациянык бүгү хеирле-ри кыргызда чараларында кылднган.

Ишкениде, Кара-Чыраа дузаалар бөлүктөр (дарга-лар эштер Натпиг-оол, Эдиге-оол) ажи ажаллап, «чымчак алдым» чидиргич чокка кыргыз, ажаал ады-рынче кичээттейн күштелдирп турар.

В. УЗЕК,

«Сүт-Хал» совхозта партия-курне контролонга дузаалар кол бөлүктүн даргазы.

Лекция пропагандазы, кижизидилге, өөредилге

Боттуг удуртур

СЭКП ТК-нын июнь болгаш март пленумдарынын шиптирлеринде партиянын идеолоттуг болгаш кижизидилге ажылы чон ортузунга күш-телдеринин хемчеглерин тодаргый айткан. СЭКП ТК-нын март Пленумунун соонда Бай-Тайга Району-нун партия организастары 60 та-лазы-биле тодаргый сорулгаларын саяп алаан ажаллап турар.

Амгы үеде районун партия органи-застарынын чанында «Билги» нитилелдин 9 эте организасталарында 141 лекторлар ажаллап тур-рар. Оларын чанында нитилел-по-литиктиг эртемдеринин, медицина-эртимиин, көдөз ажал-агынын болгаш мурнакчы дуржулгаларын сек-циялар тургустууган. Ынагс сек-цияларын чамдык эте организаста-ларын чанында база тургузуу ал-ган, лекция пропагандазын экинчиле-ринге долузу-биле ажаллап турар-лар.

Сөөлгү 5 айларын дургузунда 257 лекцияларын, 12 укуражымшкы-ларын болгаш кезжээлерин, 5 айты-ры, харым кезжээлерин, 5 конфе-ренцияларын организастаан.

Лекция пропагандазынын ажылын күштелдир, лекторлар бөлүктөрүн, «Билги» нитилелдин организаста-ларын удурутуп, дуза чедирер тала-зы-биле ажаллап «Малчы» колхоз-та партком (секретары эш Өтөк-оол), «Кара-Хөл» колхозта партком (секретары И. Селин), Кызыл-Пег 8 жыл школанында партия организаста-лары (секретары С. Чедер-оол) ажиткенин, болуун лекторларын-биле ажаллап «Малчы» колхозтун «Билги» нитилелдин эте организаста-ларын (даргазы эш О. Адыг), Бай-Талаа (даргазы Д. Талон), Бай-Талаа (даргазы Ш. Сат) эте органи-засталар доктаамал плагинг чоруду-п турарлар. «Билги» нитилелдин кезжээлеринде чон ортузунда доктаамал лекцияларын номчуп, по-литиктиг нити билин беделин, мер-гежилди ажаллап турар В. Доло-мааж, О. Чедер-оол, И. Селин, Сат, Донгак, Хертек Адыг, Өтөк-

оол, Халарбаа, П. Тюлюш, С. Ша-ныч, С. Дойган шыкаш өскө-даа лек-торлар көвдөп турар.

Янзы-буру темаларга лекциялар-дан адыга, чонга эн-не сонугурун-гү чүүл болза, тематиктиг кезжээ-лерин, боттуг-агынын мурнакчыларын, биле укуражымшкыларын, диспуттар-нын, чер-черге эрттирп турар болур. «Кижини чарамч чүдө» деп дис-путту Кызыл-Дагын Килуунга, Тээлинни Ку-лтура бажынынга эр-тирген чонга, малгыш аныктарга онза солун болган. «Кижини ас-кежин чүдө», «Күш-ажыл кижини каластар» деп темага Тээлинни Култура бажынынга эртен кон-церттиг кезжээлер аныктарын кижизидилгезин улуг ужу-дузалиг болган.

«Малчы» колхозта Култура бажынынга химияны көдөз ажал-агы-да каячар ажаллап турар дугайын-да эш С. Самбуунун инициатива-биле организастаан конференция ба-за солун болган. Ол конференцияга колхозта мал амын, дээш эртем-ниг эш Батаровтун, зоотехниктер эштер Омаш-оол, Демар-оол олар-нын темалар айы-биле кылган хи-мийа дуржулгаларын конференция-нын киржичилерин кичээттейн улуу-биле чарга туткан. Арагын харазынын дугайында Дон-Терек сурунун чурттакчыларыга С. Ха-ларбаанын эрттирген теманы ажи-ктыг болган. Шах ыныг темаларга лекцияларын, кижээлдерин чер бу-рузунга эрттирери онза таарымча-лыг дээрин практика көргүскөн.

Лекция пропагандазын удурутуп талазы-биле улуг четкестер «Тээли» совхозта парткомда (секретары эш С. Комбу) бар. «Билги» нитилел-дин эте организасталарын удурут-пайн, парткомунуң бюро хуралдарына чугаалашпайн турар. Оон ула-мынан дээш эртемниг агроном эш Ш. Хирбегин, даргалаткан «Билги» нитилелдин эте организасталар тургустууганында бээр ийн ай че-дин турга-да, лекция номчанынын болгаш кезжээлерин ует-даны-зынын дугайында район органи-засталар чангыс-даа өтөт кир-биз. Совхозтун тускай эртемнеле-ринден болгаш удурутуп ажаллаачы-ларын 1965 чылдын бирги чарты-нында лекция номчан чангыс-даа кижини чок болуп, уетте көстүп тур-рар. Эң эки лекторларын илердер, оларын эскүрүлгелерин пугекалар тыпсырынга, өртөктөг шыналдар тыпсырынга, материалдыг дуза че-диреринге ыныг чорук шалгыткан

ЭРТЕМДЕ БАЗА БИР

ЧЕДИНШКИ

МОСКВА. ССРЭ-нин Эр-темдер академиязынын Гео-логия институтунун артын-гы шүүптек породадарнын минералогия лаборатория-зында минералдарын изо-динамика сорунзалыг тер-гини эки сепараторун эптеп тургускан, ол болза сорун-залыг шынарларын тала-зы-биле минералдарын ху-ваарын тергини ылаптыг чо-рудар арганы берип турар. Ол сепаратор кол белдири-нин конструкциязынын бе-дүүн болгаш шилип алдын-ган минералдарга ажил-даар доктаамал сорунзалыг күштерин тургузар үш эжеш полостарлыг болга-нын-биле ыныг янзылыг приборларын туруп турар

модельдеринден ажыктыг чорун-биле ылгалып турар. Анг-агы хемчээлдерини металлдарын салдыган сорулга-биле ажаллаарынга эң эки байдалдар оон-биле чедип алдынар. Улетпурге массалыг бугдурери-биле дамчыдып берген «СИМ-1» маркалыг прибор геология шинчилелдеринге калбаа-биле ажаллааткан.

Чурукта: физика-матема-тика эртемнеринин кандида-ты М. Я. Кап (он талазын-да) болгаш инженер В. В. Баранов прибор моделинин ээлчеглиг шенелдизинин үе-зинде.

Фото С. Преображенскийни. СЭТА-нын фотохрониказы.

Чөөн-Хемчиктин лекторлары

Чөөн-Хемчик районуң «Билги» нитилелдин салбырын баштаар чери райоңда лекторларын кол кичээттейн СЭКП ТК-нын март Пленумунун материалдарын ажаллап чинаарын ортузунга пропаганда-ларынче онзалап угадырган. Салбырын составында 249 дээш болгаш ортук эртемниг лекторлар хараа тургустууган.

Районун ажал-агыларында «Билги» нитилелдин эки ажалдыг эте организасталарын саяп көвдөп турар. Чекке кылдыр Лелин атыг колхозтун Баян-Талаа салбырында М. Ким, «Чирча-Бажы» совхозтун Хорун-Дег салбырында Х. Товариш-тай, «Болышын» колхозта С. Дү-кей-оол, Партиянык ХХП съездин атыг колхозта К. Сорула дарга-лаан эте организасталарын адап болур. Олар лекция коммунурун плагинг еш-шанда тургузуу, плагин-бузгаар ажаллап, лекцияларын шы-нарын экинчилерин чедип ап турар. Ында партия организасталарын чон-нун ортузунга лекция пропаганда-зын чорударынче улуг кичээттейн салып, партком бюраларына бол-гаш бүгү кезжээлерин нити ху-

ралдарына чугаалашып, өй-шанда дузалап турар.

Районун «Билги» нитилелдин эте организасталарында уделергич лекторлар эвээш эвес. «Сүт-Хал» совхозтун Аалым-Мадыр салбыры-нда анык балгыш Серен, Бора-Тайга салбырында кижини экинчи Херте-оол, Ак-Даш сес чыл школанын бажымын Кызыл-Уруг кварталда 9-тан 14 чедир, «Чирча-Бажы» совхоз-тун төп салбырында балгыш Ширин-лаван, Хорун-Дег салбырында сес чыл школанын директору Сары-лар, өөредилге эргелекчизин Товариштай болгаш өскө-даа 8-тен 13 чедир лекцияларын ызы-бүрү те-маларга кылган турарлар.

Районун «Билги» нитилелдин эте организасталарын ажаллап улу-ур четкестер барын демсегелген барып болбас. Нитилелдин чамдык эте организасталарын тускай эртем-ниглерин лекция пропагандазынче ам-даа долузу-биле хараа туттаан, чамдык лекцияларын шынары чо-гуур ителдизинге дүүшөй турар. «Тыва» совхозтун Хөндөргей салбы-рында, «Искра» колхозтун сүт-ба-раан фермаларында, хойжу брт-ба-

Д. КУУЛАР, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунун пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизин.

Ажылчынарга лекциялар

«Кызыл тууду» септеге-тууду эргелекчизин партия организаста-лыг лекция пропагандазын кал-бартып, оон ызы-бүрү хейирле-рин ажаллап турар. «Билги» нитилелдин сес кезжээлерин-нин кижини буруу-ле калдыг-бөр темалар лекциянын номчан. Ыла-гына арга-дуржулгалар лекторлар шопор Арта, Сухачев, Набоков, Попов олар лекция номчурганга улу-ур сонугурадыг болуп турар-лар.

Эрткен үш айларда маага «Де-легей байдалынын дугайында», «Тыванын улус ажал-агынын перспективалары», «Коммунизм үезинде канчар ажаллаар, өө-рөкчир болгаш чурттаарлар» деп

лекциялар база шажынчы сур-тааларга, үеде-бодаларга уду-ур элээн каш бөдөлгө номчутту-ган. Лекциялар болгаш беседалар эргелекчизин клуунга, ажылчы-нарын нити чурттагала бажым-нарынга болуп турар.

Лекцияларын хемчээл уузу эвес, коллективтик болгаш рес-публиканын ажал-амырларын-дан алган фактылар, чиктер-биле долууган. Чамдыкта, кан-дыг-бөр лекциянын соон дарыг чугаалашкындар-даа үргүл-чүл бээр, чүгө дээр лекторун чугаалаш сестери ажалчынар-нын сетки салгыныга хамы дээш, оларнын чүн бодал оларын ба-за-ла халезди бээр. Ындыг тава-

рылгада, элээн каш минутта болуп ыныг чугаалашкык-нарын солун болгаш дээштиг бол-ган. Партия организасталарын бю-ро кезжээлүг эш Сухачев лекция пропагандазынын теманын кал-барты болгаш шынарын экинчи-лер дээш кызым-кай ажаллап турар.

Ам партия организасталарын июнь, июль айларда ажал плагин-бузгаар тууду уастоктарына-га болгаш бригадаларга «Күш-ажылдыг бугдургулукун» белде-рип, «Ажыл шажын калмаар», «Продукциянык бот-үзүнн киче-ри» болгаш оон-даа өскө те-маларга беседалар эрттирерин плагинап алган.

Тывага даг үлетпүрүн хөгжүдөринин перспективалары

СЭКП ТК-нын болгаш Совет ча-зактын Ленин национал политика-зынын ачымында Тывага улус ажал-агынын хөгжүдөр талазы-биле улу-ур перспективалар ажиттынын турар. Республиканын девискеринде хой сааныг ажыктыг казар байлактар бар. Тыванын девискеринде нефть, газ болгаш алмазтаа өскө бугу казар байлактар бар деп геологтар болуп турар. Ол дээрге шуут-ла маргышар арга чок тодараттыг чүбэ эвес-тир дээрзин чугаалашкан.

Чурттуң улус ажал-агынын хе-регелер казар байлактарын тывары, оларын болвазыраларын болгаш ме-таллургия кезууларын — респу-бликанын даг-руда улетпүрүн ажал-дакчыларын чугула соругазы.

Улу-Хем уунун болгаш өскө-даа черлерин кокут, газыг болгаш энергетиктиг хөмүр дамынын кула-мыр дыка улу-г. Чурттуң чөөн районнары кокут хөмүр даш-тын иделегил чиг-эт базанын алыр алаар. «Төпгөршакты» институт Улу-Хемини хөмүр дамын ажил-лаар талазы-биле техника-экономи-кит уезинин ажаллап кылбышаан, чылда-ла 25—26 миллион тоннаын бу-дурп уналар, үр хуусаалыг (150—200 чыл) хөмүр даш тывагынын улу-г бугдургаларын тургузарынын чугу-лазынын экономиктиг тодаратым-шыкын берген. Москвазын казып ты-вар олар чүдөдөр институтунун чо-руткан шинчилелери болза, тыва хө-мүр даштан кара болгаш өнүгүт ме-таллургиян процесстерин херегел-леп болгаш бижыг шынарыг кикс-

ту ап болурун көргүскөн. Чөөн Си-бирге туудар көрдүнгөн кара ме-таллургия заводдарынын Кузнецк-нин хөмүрдөн оран болуп көргө-гө, ол черин хөмүр дамынын шы-нарында ден Улу-Хем уунун хө-мүр дамын шингээлп алыры черле дыка ажыктыг.

Республиканын хөмүр даш кыя-лырын ажиллаар хөмүрлүг химия-нын бугдургаларын тургузарын перспективтиг айттыг болдуруп турар. Кокут хөмүр болза мотор-га херегелээр суук кывар чүдүлүп, пластмассыг, спирттик, диалоре-таннык, этилбензинин болгаш өскө-даа органиктиг синтез херек чүдө-дөрин унелиг чиг-эдин берип шы-даар.

Ол бугу дээрге бистин хөмүр ты-вын талазы-биле келер уенис-тур. Ам хая көрүп көөрү-биле чамдык саннардан адалтаалы: 1945 чылда Элэгес шахтазы 7 муң тонна, 1957 чылда — 82 муң тонна, 1960 чылда — 112 муң тонна хөмүр даштын тын-чак. Бурунгаар көөр болза оон-даа солун: бо чылдын дургузунда рес-публиканын чурттакчылары болгаш бугдургалары 162 муң тонна хөмүр-нү алыры көрдүнгөн. А 1966 чылда шахтлар 210 муң тонна хөмүрнү казып тывар. 1962 чылдан эгелес республиканын хөмүр даш балансы-ныга Чазананын хөмүр даш раз-резин немешкен. Ынчан ол разрез 27 муң тонна хөмүрнү берген болза, эрткен чылын орта 97 муң тонна хө-мүр кастыгын, а бо чылын 110 муң тоннаын казып тывары көрдүнгөн. Көдээс-даа, хойраалар-даа хө-мүрнү херегелечизин улам көвүдөп

турар, ыңчангаш оон тывымын ху-н-ге өзүп турга-да, ол безин шип-тир чедиппес чылаз берген-дир. Ыңчангаш 1966 чылдын эгезинден эгелээш, Каа-Хемини хөмүр даш разрезин ажаллап эгелээр, оон чылда күчүз 500 муң тонна болур. Ол разрез 1967 чылда хөмүрнү берип эгелээр. Бо улу-ур разрезтин тууду доостуру билес. Кызыл-Хавак шахта-зы хатгарып алаар. Чоокку чыл-дарда Чазананын хөмүр даш раз-резин күчүзү боза угадыр, чыл-да-ла ол 200 муң тонна хөмүрнү бер-ип турар болур бээр.

Хөмүр даш улетпүрүн бистин үр доктаап турарымын ужуру болза, 20 чыл дургузунда даг улетпүрүн-де ол дег сайыралы алган адыр рес-публикада чок болуп турарында. Ол адыр улу-г келер үелг.

Бо хүннерде Тывага даг улетпү-рүнүн чаа бугдургаларын ажаллап турар болгай. Ол дээрге Ак-Довурак хойраада даг-дугунун комбинаты-дыр. Ол улу-г бугдургаларын баштай-гы ээлчезин долууганы болгаш ажаллаа дужааттыганы унелип четтинмес. Даг-дугун ажаллааган турар адыр барык-ла чок. Туудугу-лар, энергетиктер, металлуртар, транспортчулар, химия болгаш даг-дугундан кылган кылгалары-биле сурагыш турар.

Чоокку чылдарда «Тыва даг-дугу» комбинат даг-дугунун улазын адыр ковар сорттарын талазы-биле чуртта бугдурп турар ыныг чугу-зуу 50 хуузуна демсегиле турар чү-дүгү алаар. Даг-дугу болвазырал-дыг фабриканын ыныг ээлчезин ажаллааг кирири-биле (1968 чыл) холбашпур, комбинаттын күчүзү 1970 чылда 180 муң тонна даг-дугун чы-да дургузунда берип шылаар болур бээр

бизин төдү дажылап шыдаас бол-гай. Дагылаашкыга таарышпас сорттар болур алдымы болгаш ка-меранын дээр даг-дугун чугула хе-регелер турар улетпүр бугдургалары болгаш туудугар кайы хой. «Тыва даг-дугу» комбинаттын ажаллаачы-лары болгаш ол бугдургаларын база даг-руда комбинаттын техниктиг чөвүлел у комбинаттын составы-на даг-дугундан картон кылар, чыла-кан 30 муң тоннаын бугдур күчүзүл-некти тургузары ажыктыг дээрзин тодаратканнар. Амгы үеде ыныг шектин төлөөлелени «ЛенинпроНИИ-нерула» дээр Ленинград хойраада институт кылмып турар болгаш чоок-ку 1—2 чылда оон тууду эгелээр.

Чоокку чылдарын хүн айты-мында — даг-дугунун чугундан кылган чайыраал болгаш изоляция кылмат материалдарын бугдургаларын организастары болур. Оон ыраккы перспективанын Ак-Дову-ракка автоматиктиг кылгаларын заводдар турары болур-дур. 1975 чыл-га чедир «Тыва даг-дугу» комбинат ыныг болур бээр-дир.

Хову-Аксинда «Тыва кобальт» комбинат дээрге ССРЭ-де чүгө ыныг сорулга-биле туттунуп турар ка-ра чангыс комбинат болуп турар. Ол дээрге кобальттыг концентрат ады-рынга автоклавтарын бугдургалар ажаллап турар бугу чуртка бир-ле дугаары өнүгү металлургиянын бугдургалары болур. Анаа турар завод-тун малгалдыг чүдүлү болза оон чаа хевирин болгаш туудур автомат-чыттыганы болуп турар. Келер үе-

деги ол заводка ажаллап кылдына-чогуур чүдөдөр Уралдын бир за-водунга чартык улетпүрүн хевир-биле шенеп көргөн. Металлургия за-водун анаа туруушкун чокка ажал-лаачынын чүгө дажылап хандырар соругазыг. Комбинатты ажаллааг кирирге чедир олар ыла рудникти бугу нарын деригелери-биле кады ту-дуп дооскаш, ажаллааг бүрүн чу-жаган турар ужурулг. Ону ыңчаар күшүдлеринин бүгү-ле аргалары бар. Бо комбинат чуртка чүгө чугула херектиг кобальттын четчир хем-чээлени-биле бээр эвес, харын чурт-ту эң-не чик кобальт-биле ханым-рар, а ол шыкаш ол металлдан а-дыла өскө-даа ыныг унелиг метала-дар-биле хандырып турар аргалыг.

Ыңчангаш сөөлүндө барып бо бугу-руде оон-даа алгыыр дээрзи бил-дингир-дир.

Геологтарын холунда ховар дээн металлдарын бар черлери кирип ту-рар.

Даг улетпүрүнүн бугдургалары-нын эрткен 20 чыл дургузунда эко-номиктиг өзүлдөзү бурунгаар деп-шилгени баштапкан турар 1945 чыл-да нити продукция бугдургаларын хемчээл 58 муң рубль түнүг тур-ган болза, 1957 чылда 632 муң, 1960 чылда — 871 муң, 1964 чылда — 3 552 муң рубль четкен. Эрткен чыл-га бодаларга бо чылын ол сан 588 муң рубль түнге көвүдээр көрдү-нгөн. 1975 чылда нити продукция буг-дурери бугу республикага бо чыл-биле денээрге 25 катан өзөр.

Аар улетпүрүн хөгжүлдөзү-биле

Инженер кадрларын белетээр-нин дугайында айтырымы бо хүн-нерден эгелээш шиптирлеле чогуур. Чоокку чылдарда улаштыр чуртун ызы-бүрү техниктиг дээш өөредил-ге черлеринге ортукм школаларын болгаш бот өөредилгелер черлерин доозукчуларын шипп чорудары чу-гула болу берген. Республиканын даг улетпүрүн болгаш туудугарын ажаллааг тускай эртемниг ола-дар, кыстарын эрткен чылын чаа бисте тургустууган политтехниктиг техникум база белеткеп уналар, чоокку ийн-ш чылда ул өөредил-геринге 800 хур кижин өөредир алаар.

Республиканын даг улетпүрүнүн хөгжүлдөзүнин перспективаны бо чүгөдө бижиткенин билес кызы-гаралаттык, моон-даа сайыра-лай болу бээр дээрзинин тодаргый фактылары бар. Тывага даг улетпү-рүн чаа бугдургаларын тургузары республиканын ролон биздер, оон бугдуркчу күштерин хөгжүдөзүне кызыгаар чок аргаларын тургузар.

Т. САМАНЧАП.

Тыва даг улетпүрүн комбинаттын бугдургаларынын килдизинин начальнигин ораакчымы.

В. КАЧАЕВ, комбинаттын экономиктиг лабораториязынын начальнигин ораакчымы.

ДУУН БИСКЕ
ДЫННАТНАСНЫ

Х. ДОРЖУ,
Чоен-Хемчик район, «Искра»
колхозтун тугаг бригадири.

на, энгис андарылагзычыг кырыл-
тер, оон кыштагаларже мал чени
сөөртүрү база эгээрзе.

«Көк-Тей» совхозтун коллекти-
ви М. Салдачтын ак сөгкитинде
куш-ажылын үнөлөп турар. Ди-
рекция чери ону чангыс эвес удаа
мактал шаңгалга демдегелген. Би-
часкы хову ажылынын үзүніне ол-
бординген хуң нормызма үрүдүт
150 хуудан кудулатпай келген.

Р. ОЧУР-ООЛ

инектеринин бирээзинден-не 1300 кг сүтүү саап алып тур-
гаш, 1540 кг-ны сагган. Бө чы-
лын ол инек бүрүзүндөн 1500 кг
сүтүү саап алып деп социалисти-
күздөгүгөн алган. «УТБА 25 чы-
лым» совхозтун бө саанчымы эр-
кең беш айлар дургүзүндө бир
инектен-не 748 кг сүтүү саап ал-
ган. «Эки саанчы» деп кызы

Магазин ажилдаар шэгнэвч үргэлж ажык, анзаа аш-чөм бараалшныр база элбек турар. Татнаа Садынь аяк сэтгилдй күш ажилынь уламында ол магазин бараан саарылгазыньц планнь айсаында 110—115 хуу хүсүсид турар.

Ч. СЕРЕН.

ЫДЫЛГА

га бажынын база ажыглалда киирген.

«Тээли» совхозтук ол бригада жылда хоочун бизанчылар Сарын Деге, Хертек Азыр-оол, анияктаг К. Көк-оол, Д. Мянгун-оол, К. Күрзей-оол ышакш муракчыларны демдеглэри чөптүт.

Х. ТАРЫН-БАЗЫР.

ЧУЛ, ҮНЧАШ?

Азлап берип турар болгай. Ынчыл элди" совхозунун Бай-Тал сабын-ы өй-шайнда албайн турарлар.

Организациянын секретары эш чагылган созул, сектүүдөдөрү бир-ле кичи-биле чорултурар. Оңол келгиле, малчынылар номчул күшн чыгар.

Чом-биле хааа ужуражыр болгай, инар, сектүүдөр чөдире бээр бол-гилышкын чокка организациятаары, партия организациясы малчы-нын чөдирер тускай почтачы тур-кызынга, партокма түргүзөр өй

тен эвээш эвээс хойну кыргы
турбузе, эрткен үеде ол хач
ларын чүгте 30-и ажилла
нып, хүнде дөнгү-дө 964
кыргыттынны туур. Чамык ч
өөренин чөрүр кижилер кы
гылданы шынар чок чөрү
хойларын кезинге кезинчи
нерин кылып туур тавары
галар бар. Бир хойну
кодамандан үскөн 250 аж
хойну шынар чок кырганын
чамзынын катал кыргым ужу
га таварышкан. Бо чөпестери
кол чылдаганын уу ажылыс
гангазастар бригадир болгаш а
техник кижилерин харыска
чок ажылы-биле тайылбырла
нар.

Кыргыкчыларын тергин, да
ни-де хүнде чүгте 12—17 чед
хойларын кыргып туур, кырг
данин темпиз куу. Кыргы
хойларын дүгүнүч айы-би
уур ууру туурарын чам
хүндерге кыргыкчылар 11

дар, оңу органызастап чорук
турскы комиссияны туркскы
турган. Шинтирнин кууседа
дэш комиссияны кечигүүнө
негаледе, хыналда кылбазыны
оон долу кууседазы мынча
чедир чедип алышмын. Мо
уламчында каякча көч көрпө
ини малы дүңө, хурус сүгөн,
раа шөлдерин саза баязы, өттү
колхозка биче ээс когаралды
дирип келген.

ра Ефимова Межова база чагыл-
дырлар, эришчилерин өөрүчү
чөпчөгүсүнү школага болгон ба-
шымызга чейин.

Кызылдын № 7 школасынын
сезим калың жый өөрүчүлөрү,
олардын ичинде Миша Веледин-
ков, Илья Шипиловский, Наташа
Сермаккина, Нина Серен, Лариса
Давыдова болгон эскерлер 4—5
демектегилер: зооуп, Виктор Осип-
ов, Норбу Вита, Людмила Тар-
базова, Люба Лама, Нина За-
бова, Алша Алдын-оол, Сергей
Нестеровский, Сергей Охемкин,
Колч Чичина, Волода Седил бол-
гон жый-жый өөрүчүлөрүн макта-
ды, эришчилдерин өөрүшүдү-
дү биле ат тургузган.

Өөрүчүлөрдүн тынымкан сою-
да, бот-боттарыга найралдым-би-
ле бот-боттарыга байыр чедир-
чип турган. Доошукчулар клас-
старынын удуручкү башкылары

— Ҳе, уруғлар, қазы ирлажми-
тыр бис бе?— дед, Линия Сер-
геевна қасыда аарак айтырган.
— Ырла-а-эр!— дижиш, чир-
шом болланыр.
— Ҳе, кым эгэлээрил?— дээн
айтырш дижиалды.
— Витя-а-а Норбу-у-у! — диш-
кен.

Делегейниң IX фестивалыга совет төлээлерниң кол режиссёру
И. М. Туманов-биле беседа

тегер тускай номерлерин бөлүк белеткен
Алжирин шөлдерин болгаш эстрадалы
база ойнар бис. Алжир найсылалдын
кавыларына болгаш чоок районларына
уран чулуусту көргүзүр бис.
тиваль-чулу уран чулуудун байырла-
ды, харым хамыктын мурунла Чериян аны-
ининин чагыс эви илердеринин илдери
Ычангаш бистин бөлүүсүн мингилерге
манифестацияларга, хосталга дэш демил-
галарга, хуштал-бузе, эл-жетиш хушымтын

диз-биле
нэс брл
деп деп
дегдер-
и окт-
Хуан
деп раз-
ыны
н ТК-
Рейм
веттам
ырмаг-
яны.
Фел-
идеп-
гузла-
ы —
онезия

деп партияны доозулган ээлчег,
сессиянын кижикчилери «Виетнам-
намава үүл корутар, четкерде
«Доминика Республикага
интервенция сөзсиз» деп негиз-
лерин салган. Эки турамылар
отратдырын составка кичи
бо-чөөсетти холга туткун, амер-
агрессорларга уур демижирни
боттарыны беленинга дугайсы
сияны делегаттары меделген.

Соңу Виетнамдын девискээри
бомбалат турар чорукту до-дори-
соксадыр дүш, боолаашымны с-
садыр болгаш Виетнамдан амер-
шеригерли үндүрeri дүш санал.
Индияны премьер-министри Л.
Шастри кирил турар.

(СЭТА)

Вьетнамы хостаарынын национал фронтун турар аайы-биле египет удуртукчулар-биле купуп турар. Мурнуу Вьетнамын хосталарын хей кезини контролзаал турар болганынын шериг баазаларынын чогуунда хейлээш кызылп турар деп, төлээзериин баа-ы-Ахбар солунун корреспондентизинге мекени контролзаа районяры эжелеп алы-жымчыкчындам бичуп ажууп турар.

Энэ болза чуртгуу шийтгэн демократизацияны политехник план гандыг биле нейтрал буюу зөл, Нгуен Ван Хань дэмдэгээр ашиглан ационалаазаар дээр калдыг-аа оралда ационалаа фронтуу зуурланш турар деп, с

ри Л.Б. Шастриния Канадагийн премьегуу агуулажымшкынарын дугуйлмаа дмккн куштерин азы африка-аа чуртгарын шийтгэн саяал кирил турар кезэньг хамааршын туутунуу төлээдэрини баштын Нгуен Ван

ийтериянын талазындаа бүгү-д чаагаа орун турар-аа болууусаа, ытмал айтырым дээр калдыг-аа оралдажымшкынарын хуурааа саапырын эргэжог хугуулазын Конг багдыггаан деп, ол онзалан дөмдөглээн.

ЗУ-Биле

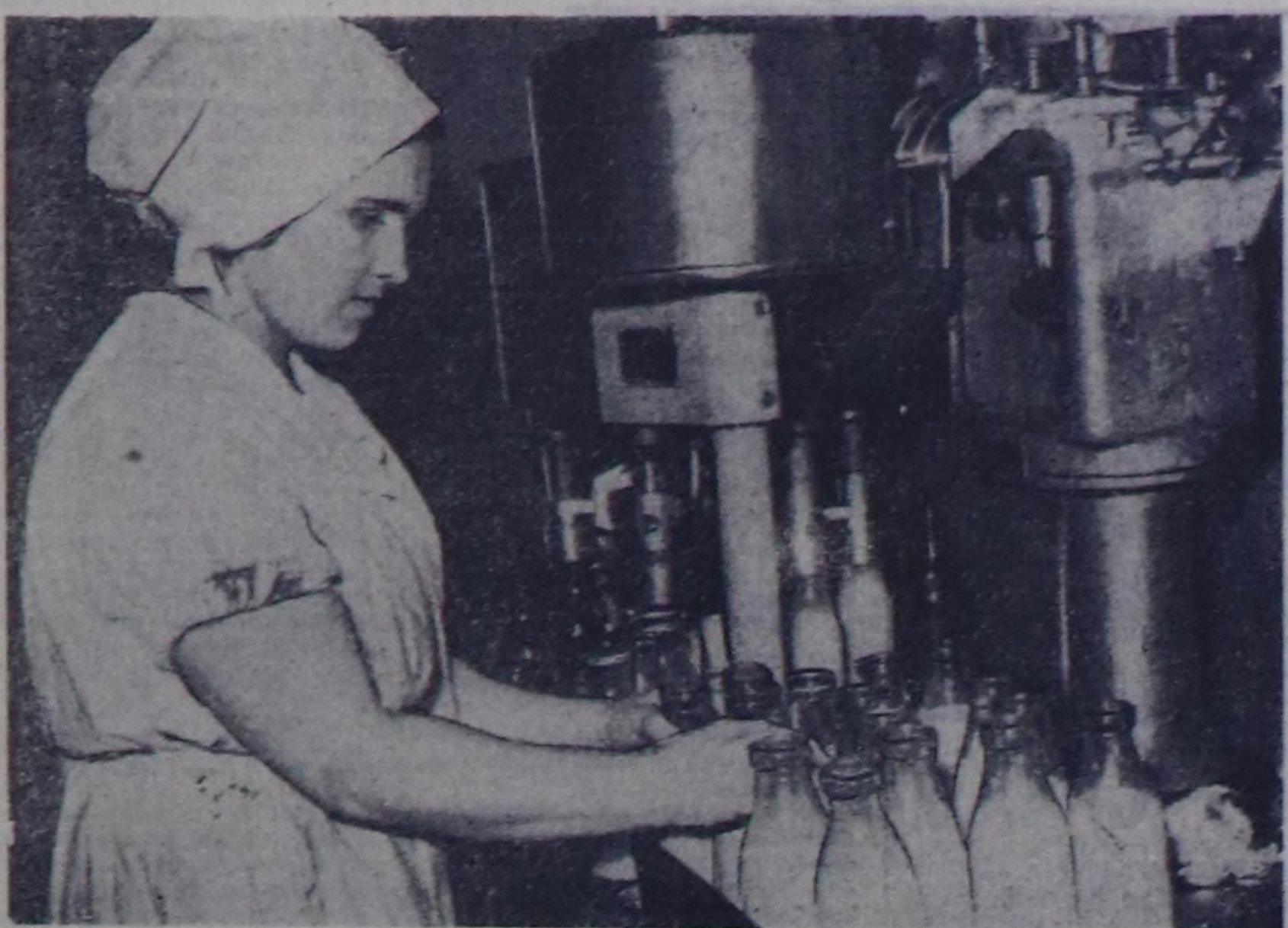
Чурукта: уруглар далайда селгүүстеп чорлар.
Фото В. Савостьяновтуу. СЭТА-нын фотохрониказы.

Француз болгаш аск-аза даштын солунулар аэронавтиктин болгаш мототуг Парижте 26-гы делегей конгресси турактазктан спорттажылар, курулганын болгаш информатиканы койу биле парала турар, деп коргузускерге, алынгыч үндүрген ужукар чаа совет парламентинин самолётунче улуз кичигизгенин турар. «Кайгалыкч улуз транспорт самолёттарынын талазы биле ги черин ээлеп келген Совет делеги болуучу артык куштеринин да дагыч бузуралды турар-дыр». «Парижур» солун демдегеп турганга чокк турар бис деп саягычтын. Ыйчалаажок Лйрдатын алыл конгрессе эне-не салдары республиктанын сенатор Дирксен дегиткечизин алабай.

Лондон солунарынын ооза-демегеп турарын баугарат алыл парламентинин ажаа болжол кечигиринен Вьетнамны долган болушукунарын хожгудулдиз-дүдүрпел турар болгаш америк асияны сула салып турар алыл рушту эле хондур премьер-министр Вильсондан негет турар. Ол алыл тур талазы биле бөлүк дейбери парламентти билдирин Вильсон

[illegible]

А-ПАС (СЭТА). Бөлийн ширг
чаггаргыз ажилч "чоншара,
чингир" болгаш профдөөл
ддакчыларины дуд дэрин үүл-
дэрин күштелдир турар. Кү-
нийн "Корпорасион минера Бо-
ли" деп дэр-руда компаниныг
дэргэр бүгү рудаларда дагж-
ыз ажилал үндэсирин эргэ-ча-
да үргүүлчүл турар.
Эмир ороп транспортунда, куруе

Дүргөн дескиннип, хөдөлөп турган машина сүтү шилдерге кудул-ла турар. Оон соонда оларнын аксын дуглакчы херексел энтг кылдыр кыс-лаш, дуглай тиртп кээр. Шак-ла ычар, чаа сүт-биле долдунган шил-дер чыскаалы бээр. Ажылдап турган кижилер оларны хайаарат көрүп, чүг-дө чыгыш чеге чып турар. Чыгыш шак болгаш-ла, 2000 хире шил сүт-тү ычар савалаттар. Кызылдан сүт заводунда тургускан машина-ла-томаттын ажылдап турары ол-дур.

ЧУРУКТА: сүт заводунун муракчы ажылчыларынын бирээзи А. А. Андина ажылдап тур. Ол ажыл планын ай санында-ла 120—130 хуу кү-седип турар. Эки ажыл дээр ол, завод дирекциясынын мактал шаңна-дарын каш удаа чаалап ал келген.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУ.

Тыва дугайында фото-чуруктар

Төрөөн черини чурумалдыг чы-раш агаар-бойдузун көргүзөр кыл-дыр тирттырган чурук-кижикни сагыш-сеткилин өөртүп, төрөөн черинге ынакшылын улам күштел-дирилээр. Часкы ховуга хамнаа-рактын уураңгы аялганын кым таалап дыңнаас азы хем шынаа-зынын өй-базын чекетеринин аразына чедип келген кижилер кан-чап магадаас боор. Тирттырган чурук чүгө кижизиндеги уткалыг эвес, база төөгү талазы-биле улуг ужуз-дузалыг. Шаг-үенин аңгы-аңгы те-чадаларында чурттуг по-литиктиг амьдалынын, эртеде, техниккада, «Көз» ажил-агылда, үлөтүрүлгө чаа чүдүлгө фото-до-кументтер көргүзүп турар. Сөөктү чыгарда Тыванын хоо-чу болгаш агыл чорутуу фото-графтары күш-ажыкчы совет ки-жикчи туртталганын хамылап, ону күш-ажылга, өөредилгеге, дыштанымга, тода көргүзери дээр оралдажышкынынын кы-лып турар апарган. Ылыг болур ужуз-дузалыг, чүгө дээр бис коммунист нитилелди чуртувуска тургуза дээр бүгү совет чоңун демиселинин үзүндө чурттап ту-рар бис. Ычангаш күш-ажыкчы кижиниң кескү ову-хевирин тур-гузар негетинип турар. Амгы күнүр эртемин болгаш техникка-нын аажок чекетелишкенинин үзү, Амьдалдан бичи-даа чы-тып калбазын хүндүг болгаш ха-рымсалгыл соруга негет кел-ген. Фотография солун болгаш ажыктыг ажил.

Хевир-дүзүлгө чурт-күзүп турар баштайгы херекселди сурагыш француз физик-матема-тик Араго чогадып кылганмын бээр 125 чыл эрткен. Сөөктү кы-дыг аңгылыг херекселдерин орус чогадыкчылар Граков, Болдырев, Левинский олар кылган.

Амгы үзө фотографиянын эрте-де болгаш техникка калба-биле ажылдап турар. Совет эртеминер атом адрозунуң чарлышкыны-нын көргүзүлгө база космиктиг дөңгөмө шынчыл ажылдарын кылдырыга бери ону ажылдап эгелген.

Россияга Тыва дугайында баш-тайгы тирттырган чуруктар 1911 чылда көстүп келген. Ол чыныг-бүгү делегейге сурагыш орус су-да Иван Ефремович Скороходов албан айы-биле Тывага чораш, Тываның ажыл-агылнын, чоңунуң амьдалын, агаар-бойдузун көр-гүзүп турар бөлүк чуруктарын кылган. Ол чуруктарын хей кезин Красноярск хоорайнын чурт-ши-чилел музейинде амьдаа чедир бар. Каш үй болгашда этнограф Петр Евгеньевич Острожский То-жуга чораш, кичилерин амьда-ралында элзеп хей чуруктарын кылган, ол-ла музейин архивинде Тыва дугайында чуруктарын кө-рүдөткен. Минусинский Тывага кээп чораш фотоаграф Станислав Тыванын агаар-бойдузун дуга-йында солун чуруктарын ол музей-де база эгелген.

1913 чылда Красноярск музейи-нин бөлүк ажылдакчылары-биле кады Владимир Петрович Ерма-лаев Тывага келгеш. Тожудан элзеп хей чуруктарын кылган. А 1916 чылда Россиянын эртеминер Академиянын шитпири баурлар В. Ермалаев Тывага чурт-ши-чилел чуруктары кылдыр фотоа-граф база статистика ажылдакчы-кылдыр чоруткан. Ол үзө эгет-дээр, Ермалаев Тыва чоңунуң амьдалын аңгы-аңгы тала-рын көргүзүп турар тирттырган чуруктарын кылып эгелзеп, а на-ционал революция Тывага тий-лзеп сөөктү, чаарткыч күш-ажылды илеретип турар, тыва чоңунуң төөгүлүгө эргилдеп бо-лушкынынын көргүзүп турар тирттырган чуруктарын кылган. Владимир Ермалаев болуңу чу-руктарында тыва чоңунуң амьда-ралыга бир мөзүлүш чүдүгү көр-гүзүшпаш, чаа кижиниң ову-хевирин оон сагыш-сеткилинин чаагайып, бунуңун көргүзгөн оралдажып турган. Ычангаш оон тирттырган чуруктары ол үзө утка-шынар, тымжы-биле дуг-жүп, чаа амьдалың өөрүшкү-лүг талаарын илеретип турган. Ермалаевтин аңгы-аңгы үзөдө тирттырган чуруктарын компози-ция, кылган техниктиг шынарнын талазы-биле декин көрүп ораш, эгелеп чорутуу фотоаграфтан, дур-жугалыг мастер апарганын то-да көрүп болур. Чүгө дээр сөөк-чү чылдарда оон кылган чурукта-рын композиция, кылган техниктиг шынарнын талазы-биле баштай-гыларын оон кылганмын турар. В. Ермалаев беш мун калдыр фото-дөнталар-биле республиканын Алдан-мадырлар аттыг чурт-ши-чилел музейинин фондузун дол-дурган. Ол кадрлар тыва чоңунуң революция мурунда амьдалы-нын, Тывага национал-хосталга-лыг революцияны, социалист-тиг тургузушуну, Ала-чурттуг Улуг дайынын болушкынынын көргүзүп турары-биле көңүл со-

лун. Бо тирттырган чуруктарын көргөн кижилер бүзүз ол үзө утка-шын болушкынынын кат-тап-катал-ла хайдар болуп, кара-ктарына көзүлүп сактып келир.

В. Ермалаевтин тирттырган чу-руктары Москва, Ленинград, Кра-сноярск хоорайларың ном үндү-рер черлеринге үндүргөн Тыва ду-гайында номнарда кирген. Дулов-тук «18—19 чүс чылдарда Тыва» деп номунда оон тирттырган чу-руктары база көскү черин ээлеп турар. Ол фотоаграфтын шилеп алганы үзөдө чогадыкчы ажы-лынын кол үзүндө чүдө дээр, тайгал болуп каан ажык орук-биле эвес, а ис чок чаа чер-биле чаа орукту дилим илеп, чүгө бо хүн эвес, а даарга, келир үзө херек апар чүгүл чүдүгү кыл-ганмын болур. Оон ажылдын кол темалы күш-ажылга кыял арат кижилер, оон соңаш дык чымыштыг ажил-жи, төрөн черинин агаар-бойдузун. Владимир Петрович 73 харлыг. Назынын бежес чы-лында журналист болуп амьдал-кеген, ам-даа оон тирттырган чу-руктары, бижээ чүдүлгө респу-блика солундарына парлаттын-п үнүп турар.

Хары дөйү берзе-даа, көңүл шимчегир, ажылгыр кижилер. Кандыг-даа үзө болуңа шыгыш не-гетилер, боламчалыг ол эш тыва фотоаграфтарын мурунку олуруң-га чоруп, анык фотоаграфтарын чоңуга, төрөн черинин агаар-бойдузунга ынак болурунга өөрдө-лип, оларга дуржулгазын дамчы-лып берип турар. Ычангаш ол Тывага фото уран чүдүгү моон-даа сонгар улум ынак хөждүрү дээр амьдалдап турар хоочун бо-лаш эгелеп чорутуу фотоаграф-тарын, оон фото уран мергежила үнөп, дөткүп турар хей саныг совет кижилерин улуг өнүгү бо-луп артар.

И. ЦЕЛИЗЕВ,
маркис-ленин-
интернеттин журналистика
факультетинин дидактикы.

ХӨГЛҮГ ЧАЙ БОЛГАШ БАЙЫРЛАЛ

Арыннарында өөрүшкү, хүлүм-дүртү долган чурттакчыларын ыр-шоору, баштак чугаалары ку-дучуларын долуп, бажынар-нын ажык сонгаларында чаңгы-ланган репердукторларын үнү-биле холукуп, өөрүшкү-биле хө-дөлөп турган. Ылыг болур ужуз-дузалыг, чүгө дээр бо хүн чоңунуң эргетиг өөрүшкүзүнүң — күш-ажылдыг чедикшилеринин хүнү. Районунуң ажыл-ишчилери 35740 га шөгө тараш култур-ларын чажар планын тургаш, 36737 га шөгө, а кол тараш културалар болур кызыл-тасты планда көрдүнгөн 20971 гаинн орунуга 24482 га шөгө чашкан болгаш бо чылда бир чар-тымда күрүңгө дужар 1060 тонна сүт планын июнь 10-да-ла 1066 тонна кылдыр күсөдипкен. Бо ажылга «УТКА 25 чыгыш», «Найырлар», «Улуг-Хая» совхоз-тарын ажыл-ишчилери оша шылгарат, планын ажык күсөт-кен. Ам районунуң ажыл-агыл-ларында ситен кезилдеңгө белет-кел эгелзеп, дүк киргилдиз ки-дия-не эгелзеп, бо ажилга «Х Улуг хурал» колхоз, «Улуг-Хая» совхоз эске ажил-агылларын му-рай берген. Бо дээрге багай эвес түннелер болгаш эгелзешкинер-дир. Адаа кым-даа өөрүрү. Оон кырынга баш өөрүшкү-районуң хову-шылдеринде тараваларын баштайгы өзүмүрү эки.

Бир-шоор байырдалын эртер чери Шагаан-Арыг деминиң шы-лаазынга чедип келгеш, «Ыр-шоорунуң байырдалын хундугу-биле моорлар» деп чарла бисти уткуп алган, а кымдарында тааларып, өй-базын чекетер, төрөк өзт-сиген халбензеп дел-

гем шыкта хөглзеп чоңунуң ыр-шоорун шыкты долгандыр чагы-ларда аскылан громоговоритель-дерден чаңгыланган «Төрөн чурт дугайында ырының» таалаңчыг, чоргаш аялганы улам күштелди-рил, сергек ырын өткүт үнү шө-дөрин ханзычче тарал турган. Ол ырын хей кижилер кижиктиг нити ырын ырап турары ол-дур.

— Чоңунуң бо өөрүшкүдү байырдалын солун шынарлыг кыл-дыр эрттерер сураганын салгаш, хоорайнын хей-инити организа-цияларын күжүн хаара туткан бис. Бо ажилда эки организа-тап эрттеринге Шагаан-Арыг хоорай Советинин даргазы Т. К. Дупкина, районо эргелдешчи Н. М. Мареева, райулетпур ком-бинатынын уран чүл бөлүмү-нүң удуртукчу А. Прудников, райоң эмгекчилерин Регина Клок, Г. Чубаров, № 1 уруглар салы-мы эргелдешчи Н. Мухачева, райоң килдизинде М. Григорьев олар эң илемейлг кижип, хей амьдалын кылганын демгелээр херек. Тыва АССР-иниң уран чү-дүлгүн аалдыр ажылдакчыны С. К. Бажыр-оол, районунуң Куль-тура бажынын ажылдакчыны Г. Новикова олар байырдалы-ны репертурын тургузуп, таар-шытарары дээр база кызыкмак ажилдап. Районуң ажылчына-ры Г. Морозова, А. Азанова, М. Дуброва, Г. Арчунова олар ажилы чондога таарыр ба-раанын салыганын багай эвес организастан. Бо байырла-лыг шынарыг эрттерери дээр районунуң талантыг аныктары уран чүдү бөлүмүнө баш уаур

хаара тудуп, белеткенип алыр үзө берген бис. Оларнын ара-зында сыгытчы, «Улуг-Хая» совхозтун тракторчиси Тумат Ка-ра-оол, анык ыраажылар Нико-лай Алдын-оол, Алла Беликова, Анырава Кыргыз олар бар—деп, ыры байырдалын организастап эрттерери-биле тургускан комис-сийин даргазы, СЭКП Улуг-Хая райкомунун секретары К. Д. Бугу-оол тайылбырлап чугаала-ды.

Шагаан-Арыг хоорай Совети-нин даргазы Т. К. Дупкина чак-кы тарылга амьдалынын чедик-шинин доозулганын-биле ажилды чондога байыр чедир-геш, чедикшилерин күззеп. «Хостуг Тыва» деп ырын хейлеп ырап күүсөдирин ол чарлаптар билек, Тыванын ак-жык хевирин, чигир-ноган тайгаларын алган-Берген ыр чаңгылап берген. Бир түнүп чораш, С. К. Бажыр-оолдун удуртулгасы-биле хыс-тыг хажуу калыс аялганын ойла-ган. Аныктар таппалып эгелзеп, а кыргылар: «Хөглөргө, анык-тар! Бир-шоор өткүт-дө бол-зун!»—деп ырап турганлар. Чаң-гыстык ыры. Хылыг хажуу үдөп турда, саныч кыс Тамара Селен «Чаш сууру», «Совет кижилер» деп ырыларын ырап күсөткен, а Со-лаан Кыргызович Бажыр-оол тыва ырыларын алгашыга фанта-зияны ойлап берген.

Николай Алдын-оолдун таала-ныг, оон үнү устуңуң илемейлг кижилерин хараа тудуп, шөгө мөжүмүн тургузупкан. Ол «Совет Эмгекчи-ниң хаматалыг мөң», «Күбө—мөң ынакшылым», «Кандаа кыры-биле» деп ырыларын ырап турда,

«Эр-хей, баулу-ла тыва Роберти-но-дур!»—деп үнөр динчалып, анык ыраажынын сорук кирип турган. Адаа улаштыр уруглар ансамбли орус баштак кожанар-лай күсөткен, А. Алла Беликова «Хемчигешке кайнап келем, хав-зыгыма», Тумат Кара-оол—сыгытчы, Анырава Кыргыз—«Ал-ла кужум», «Чаш-Хөдүң айлы-мында» деп ырыларын онза хан-дыкшы-биле ырап доозулгана, Кузюмин биле Иван «Нанг-Ирей» болгаш «Чашкычмаш» деп шоодугу интермедияны ой-нааынар.

Хөглүг номерлер улажып-ла турган.

Байырдалын организастаанын эки талаарын болор орд, чамык чедир кылдымаан, ми-чазалык кылдып ал болур чүдү-лдерин дугайын чугаалагы кү-зөдөгү. Эстрада ойнакчаларына оон көргүзгөнчө таарымчалыг манзалар чаткан улуг эвес шө-лүштө черле кылып ал болур. Адаа балл таппыларын эки күсөдүлгөдө илеретер мар-галазын организастап, чүгө эстрада артистери эвес, а ойна-ры, таппыларын, ырыларын кү-зөдөгү чалап, эки ойнакчы-ларын шаңал болгаш.

Көрүкчүлөр чүгө көрүп, дык-кып турар эске а болур база ош-тоолаа илемейлг кижип, сагыш хандыр ойнап-хөглөп алыр болза таарымчалыг болур.

Д. АНАЙ-ООЛ.
(«Шынык» тускай көрр).

ТАҢДЫ СЫНЫҢ ЭДЭЭНДЕ

Ыры байырдалын эрттер дугайында доктадык бо чылдыг апрельде СЭКП-нин Танды райо-нуң бирозунга хүлзеп алааш, агитация болгаш пропаганда кил-дизинин эргелдешчи эш А. Г. Яровикова, райукукомунуң куль-тура килдизинин эргелдешчи эш В. В. Шевченкога даргалаткан комиссияны тургускан.

Ук комиссия планынга чүнү кылмын организасталарга ху-вааган, бадалап алган. Чижээ: култура парымга ногоан те-дирин тудуп тургузарын ынак ажил-агыл черинге, сууру дозун-плакаттар-биле шимирин, рай-библиотека, ыры тематика кон-церт белеткери, чарлаалар кы-лып азырын, сениам дерип кы-лырын районунуң Култура ба-жынын, спорт маргалаанын ком-сомол районо харымаар дээр чикетик планын колхоз, совхоз-тарга, албан организацияларже тартакан.

Ийи ай шыгыг белетке-диң түннелдегиде удуштуң ур манал келген солун байырдалын хү-нү—июнь 13 сагыш дөг көңүл аар, сымлады сырнылап каап ту-рар кий хүн болган.

Ыр-шоордуг, улуг-биче кижилер долдур олуруңуң машиналар Бай-Хаактын култура парым-ның чоңуга доктап, байырдал шимизин килп кеттинип халжып улус паркты долуп турган. Ол болза, Танды районунуң Бай-Хаа-ка болуп эртер ыры байырла-

лыга колхоз, совхозтардан бол-гаш район төвүндө чурттакчы-ларын чыгыш кээп турганы ол-дур.

Хүндүсүңүң 11 шакта ногоан халжынырын ортузунда чал-ча-мыл дооскан кайгы эстрада сениагыга районунуң Култура бажынын чүс кижилер кижик-лиг хейлүн ыры, композитор Бах-мутованың «Парохота кыстар» деп ырыны ырай бээр, кижилерин адыш чаккашкылы дин-митилеп турган. Ол-ла ырын үдөлгө-биле Наталья Тиртык-Каранын удурткамы, ол хаз дөг, ээлир анык кыстар таным-лап үнүп келдилер.

Ылангы ол хүн Н. Баранова, Ч. Сенигичин, Т. Куклина, Н. Ключникова, Л. Степанова болгаш танымнын эске-даа кир-жикчилерге дас-кежиктиг хүн болган. Олар Бай-Хаак ортумак школаның сес, тос, ойкаста-рып көңүл эки демдектер-биле дооскан болгаш бот-тынгыш уран чүл бөлүмүнүн илемейлг кижилерин дээр мандалып турганар. Улаштыр ийи-чаңгы-стыг болгаш хейлүн күсөдүлгө-биле солун номерлер шуужул-ла тур. Аверкинич «Хадим» деп ырыны уруглар ансамбли эка ырааан. О. Кызыл-оол «Иажи-ниң ырын» ырап турда, танын ансамблин кижикчилер ийле-лер болуп танымлап үнүп келгир, ол база чаа чүдө-дир дээрин улус чугаалажы берген.

Бай-хаакчыларын соонда «Коммунизмниң херел» колхоз-тун тракторчиси Михаил Монгуш уран чүл бөлүмүнүн концер-тин эгелээрин чарлапкан.

Оларын концерттинде назыны элзеп улагы берген Оюн Чырай-уруг убаи болуңуң даарла алга-ны чаа хевирлг кээп келгаш тыва национал костюмун кеткеш, сениага үнүп келген. Ол болуңуң чогааткан шүүнүң номчонан. Оон соонда Валентина Хөмүкова биле ийилзеп база-ла боттарынын чогаалып алганы «Өнүк кыстар» деп кожамын уран, чараш кү-сөткени көрүкчүлөр көңүл со-нуурган.

Школазы бичин уруг Монгуш Куушказдын ырыларын, бичи соллар Валерий Оюн, Алексей Оюн олар орус планканы ойнагай эрес текшич чон магадап, «Ыс!» деп алгырып, сымгылп турган.

ХҮРЭШ

Районга үргүчү шүлгүр мөге Оюн-оол ийги салгыла-ла кагы-рыпкан. Хоочун мөгелер Багай-оол, Хөмөр-оол олар онагылар чык ажил турганар.

Шынык беш мөге арткада, Хөмөр-оол шүлгүр дээр дугайы-нда кижилер буюм-биле буюм-биле үзөп турган. Дөрткү салгыда хоочун мөгелер Хөмөр-оол биле Багай-оол тааржы бергенер. Сөөдө-дир даа Хөмөр-оол удур-ланыкчыны биле-хаара туткан, черже шүүт-ла чымыр дужуруп корда, алды аралгып, беш мөге-

диг мөге Багай-оол ону чаа ту-дуккан. Түңкел салгыда үш мөге ар-ткаа, Багай-оол баштай Көк-оол-ду оон соонда Оушпаанын ок-тааш шүүгөн.

БӨМБҮК

Хол бөмбүкүн 6 командалары ойнаан. «Межегей» совхозтун болгаш Кара-Хаак суурнуң ко-мандалары таарышкан командаларын ша-лаа чедирбис хүлп турган. Межегейинин оюн-оол, Кара-Хаактын Михаил оларын как-кан баш, дөдөр келбей турган. Алаа сөөктүлө ийи шилдизик ко-манда тааржы берген. Бир-боо үдүшкүлөр, Ушук, «Иажи-ниң оюнда Кара-Хаак командалынын саны хей, уду алырыннын барым-даазы бар турда, судымын бир шиткелди оларга таарышпаш хордажып эгелзепкен.

Хол бөмбүкүн маргалаанын-га организастап, ажилчы орук уттарынын демдээ болор дү-дүлүп, көрүкчүлөр чугаалажып тур-да, шынал-ла кара-хажылар үт-тургаш, бирги чери межегей-лерге алыпкан.

Дараазында бот бөмбүкүн ийи командалы Бай-Хаак биле Ме-жегей ойнаш, бир-бир саныг болганда, маргышкан, түннелди урубейлери бир берген.

Нигизинде Бай-Хаакка бол-ган ыры байырлаты чоңга эки дыштанылганы берген.

Б. САЛА.

Совет шыдыраачылар—Европаның чемпионнары

Хөл-шыдыраага Европаның командалар талазы-биле бирги чери дээр маргылаа Барыин Германиянын Гамбург хоорайда доозулган. Сөөгү салгыда совет команда голландчалар-биле умурашкан, оларны 7:5:2:5 санга тиилеп, нинтизи-биле 66 саныг болуп, 1965 чылда Европаның чемпиону болу берген.

Гроссмейстер Н. Крюгус-биле СЭТА-нын корреспондентизи телефон-биле харылзашкан, доозулган маргылааны чугаалап бээрин оортан дилзеп, «Гамбургка совет команда моон-биле үшүк уаа дилтиң чемпиону болган—деп, Н. Крюгус чугаалан—Европаның бирги черин 1957 болгаш 1961 чылдарда база чаалап алган бис. Совет шыдыраачылар эң-не күштүг болуп арты-шаанын Гамбургка маргылаалар база дагын көрсүс-кен. Тиилелген ниги хөргөңе бистик киржикчилерин шүптү салышкынын кирген, ынчалза-даа де-

легей чемпиону Т. Петросянин, СССР-ниң чемпиону В. Корноичуң, гроссмейстер Ю. Авербахтын, мастерлер А. Лейнин болгаш А. Лутинтовуң чедикшининг ойнаанын демгелзеп чоруту.

Совет шыдыраачылар чүгө Венгрияны команда-зынга уттурган. Ол түңкел болза дагытын шыдыра-ачыларын, ылангыга социалист чурттар шыдыра-ачыларын мергежилин дүргөн өзүлдеңин дугайын чугаалап турар-дур. Румынияны чемпион Ф. Геор-гий, венгр мастер Г. Фортиш, ГФР-ден Г. Пшелег болгаш эске-даа анык шыдыраачылар бо маргылаага боттарын тергини эки белеткедиг кылдыр көрсүс-кен.

Европаның чемпионнары доозулган, ынчангаш хүндү-лүг кубок база дагын Москвага элп келир.

Редактор К. К. НУДАКИ.

МЫНЧААР БАЗА БОЛГУЛААР

Таакпы ыжы болгаш дырбактыг

Чер кезип, кылаштар дээр ту-рупкан араг кадарчы Ахмед Ку-шев кадыр хем эринге олурп ап-тыр. Оон олураан черинде ийи-ле метр ырак черде турган кырган булан-дайын көңүлү ыңгө береп туруп-тур. Катекчай хеминиң шыкыңыңе таалап олу-ра, араг кадарчыны тааптылап бер-тип-тыр.

Хектерин оон ооразына көңүлү күштүг чүе кээп мончон. Арты-да-ла Ахмедтиң бөрү уштуруп

каштай берген. Кушев мөңгөп, ту-рупка халааш көргө, көңүлү үдүгө дырбактыг шырап аразыңа ка-жараш дээр.

Ол көңүлүгө күчүлүг араатан дыштаныл чыткан бооп-тур. Баш-тай кижилер көрө тыртп кааш ий-лзеп чок чыдыпкан, а кажин таакпы оюн келгеш, шыбыл-паш тур-тур халаан. Ахмедте чүгө бөгөш, акай калааш, кел халбат-пай баран болган.

АЗЕРБАЙДЖАН ССР.

ИЮНЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Найганчык Василиса» 9.45, «Дирг маадырлар» 11.30, 1.15, «Гранатовый браслет» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Кызыл бөртүгүлөр» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«НИСЕП»: «Найда сен, мээң Зүльфиям» 1, 3, 5, 7, 9 шактарда. «ВОСТОК»: «Напитан Грантынын уруглары» 1.30, «Доозунда чечен» (1-ги серия) 3.30, 5.10, 6.50, «Доозунда чечен» (2-ги серия) 8.30 шактарда.

ЧАПЫ ТЕАТРА: «Үш кадар ийи» 5, 7, «Баштайгы ынакшыл дуга-йында ыры» 9 шактарда.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕСИ: Кызыл, Шеткин — Бравченко кулукчулук бажы № 3. ТЕЛЕФОНЫ: Редакторунуң 24-63, редакторлук аразыкчыларын 35-24, 25-38 харысалганы секретарын 23-35, партия амьдалы килдизин 23—54, агитация болгаш пропаганда база калыс агыл-агыл килдизинин 37-13, үлөтүрү килдизин 22-64, чаага ажилы болгаш калыс корреспонденттер база совет чүчүзү болгаш амьдалы килдизинин 21-27, аялгы информация килдизин 20-60, бухгалтерияны 31-75, корреспонденттерин 21-47, 27-41, солуг калып барганда 32-75, телефондо долгаш.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлгөдөңгө каңгыда парлатка аргаланын типографиязы.

ТС — 00184